

Oponentský posudek disertační práce

Studijní obor: Teologie

Student: **Mgr. Petr Mucha**

Teologická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Název práce: FENOMÉN NOVÝCH CÍRKEVNÍCH Hnutí A JEJICH POSTOJ V OTÁZCE MEZINÁBOŽENSKÝCH VZTAHŮ

Oponent: doc. PhDr. Jan Váně, Ph.D.

Pracoviště: Fakulta filozofická, ZČU v Plzni

I. Stručná charakteristika práce

Autor Petr Mucha konstatuje, že „cílem disertační práce je tedy vyplnit mezeru v dosavadním studiu nových církevních hnutí a zkoumat zákonitosti jejich vztahu k mezináboženské problematice (...). Jinými slovy, tato studie si klade za cíl zkoumat nová církevní hnutí v jejich potenciálu k mezináboženským vztahům a dialogu, a zjišťovat faktory, které na to mají hlavní vliv.“ (s. 13-14). Autor si dále stanoví dílčí cíle, které se pokouší řešit v následně strukturované práci: „Úvod“, „Přehled literatury“, „Metodické poznámky“, „Fenomén nových církevních hnutí“, „Mezináboženská problematika“, „Klasifikace nových církevních hnutí“, „Typologie nových církevních hnutí“, „Speciální studie“ a „Závěr“. Stanovené cíle samotné struktura je atypická a z ní plynou obtíže, které dále rozeberu.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Po prostudování práce k ní zaujímám ambivalentní stanovisko. Zvolená problematika je relevantní a souhlasím s autorem, že badatelsky poskytuje velký prostor k analýzám jevu nových církevních hnutí. Nejen to, že je to velmi zajímavý a aktuální jev, jemuž v kontextu české vědy není věnována fundované badatelská pozornost. Volba je adekvátní. Provedení už nikoli. Mám porozumění pro vytváření typologií jako klasifikačního nástroje, ale pak její analytické využití musí zachovávat výzkumné standardy. V čem se s autorem už vůbec neshodují, je, že poznatky jím předkládané, mají relevantní badatelský přínos a odpovídají nárokům kladeným na disertační práci.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejich jednotlivých aspektů

1. Formální úroveň práce

Práce po formální stránce naplňuje standardy kladené na disertační práci. Avšak mám k ní následující výhrady:

- (a) K struktuře práce, postrádám jednotící teoretický koncept. Ať už na úrovni sociologického přístupu nebo teologického. S tím souvisí metodologické obtíže, kterým se budu věnovat níže v souvislosti s terénním výzkumem a užitím případových studií. Pokud by se autor zaměřil jen na tvorbu typologie, pak by bylo možné předpokládat, že provedl analýzu dosavadních typologií a dospěl, na základě analýzy adekvátních teoretických koncepcí a zkoumaných dat, k nové typologii. Autor ale mezi své cíle zařadil i sociologické přístupy. A v takovém případě bez znalosti jím zastávaného teoretického rámce a adekvátně realizované metodologie lze dost těžko posuzovat, nakolik jsou závěry intuitivní, spíše přáním myšlenky, nebo jen dokázáním něčeho, co autor chtěl dokázat.

- (b) Nerozumím, proč autor v řadě případů přebírá celé věty a znovu je použije v textu. Například v medailonkovém popisu hnutí a pak při jejich detailnějším popisu, stejně tak věty z úvodu – cíle aj., se znovu doslovně objevují v závěru. Potřeba získat více znaků? Nebo je to proto, aby se autor ujistil, že čtenář bude číst to, co považuje za důležité? Závěr není závěrem, ale shrnutím. Věřím, že autor mezi tím dokáže rozlišit.

2. Práce s prameny či s materiálem

Autor pracuje relevantně jak s prameny, tak se sekundární literaturou. Věcně správně ji aplikuje.

3. Vlastní přínos, struktura argumentace

Necítím se úplně kompetentní posuzovat, nakolik skutečně autor relevantně provedl spirituálně-teologické a eklesiologické analýzy zkoumaných hnutí. Ale pokud se autor rozhodl vstoupit na půdu sociologie ať už využitím metod, nebo využitím „sociologického kontextu“ – sekularizace, globalizace, pluralizace aj. – pak mám k jeho postupu a závěrům následující připomínky.

- (1) K typologii: Jako velmi nosné, ale nevyužité, mi přišla volba tří náboženských aspektů
 - a) individualisticko-spirituální, doktrínálně-institucionální, sociálně-praktický (zejména metaforická určení), které by mohl autor využít zejména v případě případových studií. Například při vysvětlování, proč nějaký aspekt převládá v určitém prostředí (Česká republika).

- (2) Ještě jednou k typologii. Autor předkládá na s. 125 vlastní typologii. Nechápu, proč autor používá označení paradigma. Podle mne se jedná v předkládaných pěti příkladech o diskurzy spirituality, nikoli o paradigma v Kuhnovském slova smyslu. Všem tzv. paradigmátům odpovídá sjednocující spiritualita křesťanství (autor sám k tomu opakovaně odkazuje), takže ta je paradigmatem. Zatímco jím navrhovaná typologie na s. 125 představuje diskurzy uvnitř křesťanského paradigmatu spirituality. Pokud bychom mohli uvažovat o odlišných paradigmatech spirituality, pak by to bylo „křesťanské/tradiční“ vs. „alternativní spiritualita“ a pak by začala nekonečná diskuse, co do ní patří. Domnívám se tedy, že autor chybně vytvořil typologii.
- (3) K metodologii: Autor odkazem na realizaci případových studií a pokusem na nich osvědčit vlastní typologii minimálně intuitivně tuší, že pouze v takovém kontextu má smysl se vytvářením typologií zabývat. Tento záměr mi přišel velmi zajímavý a důležitý. Protože bez ověření typologie sociálního jevu v praxi je jen množním jsoucen. Zároveň ale platí, že každá typologie je umělá a usiluje o purifikavaci reality (což odpovídá ambicím moderní vědy) a ignoruje hybridy (v Latourovském slova smyslu). Přitom jsou to právě hybridní formace, které realitu prostupují nejvíce. Proto jsem s očekáváním obracel svou pozornost k autorem předkládaným „Speciálním studiím“. Protože vše, co této části práce předcházelo, byl de facto jen preludium. Ještě jinak řečeno, úvodní odkaz na autorovu zkušenost se zkoumaným prostředím a příslib ověření vytvořené typologie prostřednictvím terénního výzkumu považuji za skvělý záměr. Avšak za celou dobu čtení jsem se nedozvěděl, co přesně bylo základem terénního výzkumu z metodologického hlediska. V určitých momentech se zdálo, že šlo o etnografický výzkum. Autor hovoří o pozorováních, rozhovorech, neformálních metodách pozorování (?). Ale jak celý výzkum fungoval, není jasné. Kromě konstatování že výzkum trval přes deset let, na jiném místě autor hovoří o dvanácti, se nic bližšího čtenář nedozví. Kromě popisu osobního zážitku s dvou setkání v úvodu, autor nijak nevyužívá a nedokládá svá pozorování tak, aby je využil pro analýzu zkoumaných skupin. Chybí zcela časový údaj od kdy, do kdy, ta pozorování probíhala. Deset let je dlouhá doba, ale je to posledních deset let? Proč deset let či dvanáct. Skutečně celých deset let cíleně probíhala pozorování a rozhovory, nebo se jedná o insidera prostředí (např. zaměstnance diecéze/farnosti), který se v daném prostředí dlouhodobě pohybuje? A zpětně se rozhodl zužitkovat své poznatky. To je v pořádku, pak by ale práce měla obsahovat reflexi takového přístupu. Obecně je deset – dvanáct let velmi dlouhá doba, během níž se jak zkoumaný jev, tak výzkumník mění. Bez reflexe této zkušenosti je etnografický přístup nemožný. K tomu proto slouží i vedení terénního deníků výzkumníkem aj. Čtenář se nic nedozvídá o průběhu výzkumu, počtech respondentů, a jejich zpětné reflexi autorových zjištění (princip adekvace) nemluvě už ani o etické rovině, anonymizaci respondentů (naopak autor se chlubí, že jeden z rozhovorů prováděl s kardinálem Vlkem, nebo zakladatelem Archy). Ze samotných rozhovorů ani pozorování autor nečerpá, nedokládá odkazem na ně pro doložení autorových zjištění a interpretací. Výjimkou je poznámka pod čarou 788, kdy při popisu Katolické charismatické obnovy využívá poznatky z vlastního pozorování. Nevyužití terénního výzkumu, ačkoli měl trvat přes deset let je zcela nepochybné nevyužití dat k interpretaci zkoumaného jevu. Konstatování, že autorovi poznatky potvrzují psané, nic nedokládá bez odkazu na rozhovory, tzv. husté popisy z pozorování nebo na terénní deník.
- (4) Chvilí jsem váhal, zda autor, který opakovaně hovoří, že jev, který trvá déle jak 30 let, není dostatečně prozkoumán a s neustálým odvoláváním na charisma a spiritualitu

hnutí ve svých pozorováních nevolil fenomenologický přístup, kdy by se pokoušel popsat a analyzovat prožitou zkušenost členů hnutí se specifickým fenoménem – charisma, spiritualita hnutí – ale nic to v textu nedokládá. Chybí odkazy na rozhovory, vlastní terénní deník autora (vedl ho během výzkumu, když tvrdí, že vedl terénní výzkum?). S ohledem na to, že ale se obrací k pozici a roli hnutí v církvi a jejich vztahu k hierarchii, pak šlo nejspíš o strukturální analýzu? Ale nejsem si jist. Jinak řečeno, hlavní problém práce je metodologie.

- (5) V návaznosti na předešlý bod, vůbec nerozumím, co vlastně bylo záměrem speciálních studií. V jistém momentě se zdá, že mělo jít o případové studie. Sám autor hovoří o tom, že speciální studie má podobu blízkou případovým studiím (srov. s. 167). Nevím, zda speciální studie má ještě nějaké odlišné charakteristiky a metodické postupy, v odborné literatuře jsem se s tím nesetkal. Vycházím proto z předpokladu, že se jedná o případovou studii. Pokud má jít o případovou studii, pak to, co autor předkládá, není případová studie. Protože jinak by autor musel vysvětlit, o jaký typ případové studie se jedná. S ohledem na téma se nabízí typ studie komunity, ale také studium sociálních skupin, či zkoumání událostí, rolí a vztahů – tomu by nasvědčoval důraz na vhodnost uskupení pro (ne)vedení mezináboženského dialogu. Jinou možností (ale to je problém celé práce, že čtenář se pořád jen dohaduje, co je v pozadí – jaká je teorie, jaká je metoda) že autor usiluje o kolektivní případovou studii. Tedy, že usiluje o hloubkový průzkum více instrumentálních případů. Pokud by to tak bylo, pak by výsledkem mělo být nejen ověření jím vytvořené a ověřované typologie hnutí, ale zejména testování sociální teorie. Takovému záměru by zase napovídalo, že chtěl autor testovat souvislost mezi spiritualitou hnutí a její dopad na mezináboženské vztahy. Souhrnně k volbě případových studií. Případová studie je rozumná volba, jestliže chce badatel zkoumat aktuální jev. Volbou tématu autor dokládá, že chce. Pak by případová studie měla nabízet (po té co bude jasné, o jaký typ případové studie se jedná) odpovědi na otázky typu „Jak?“ nebo „Proč?“. To ale autor nedoložil. Domnívám se, že je tomu zejména proto, že si nestanovil k výzkumné otázce alespoň prozatímní hypotézy, jež by pak konfrontoval, na základě poznatků, se zastávanými teoriemi. To, čeho autor dosáhl je povrchní deskripce vybraných skupin.
- (6) Zdrojová data pro případové studie se čerpají z dokumentů, archivních záznamů, rozhovorů, na základě přímého pozorování, participativního pozorování, z fyzických artefaktů.¹ Není nutné (nebo možné) využít data ze všech typických zdrojů, ale pro případovou studii platí, že zdrojů je mnoho, nikoli jej jeden, např. dokumenty. Tím, že autor konstatoval, že činil mnohaletý terénní výzkum, zdroje dat měl tedy k dispozici. Není jasné, proč je nevyužil.
- (7) Jako jeden z klíčových úkolů si autor stanovil „Cílem studií je ilustrovat na konkrétních příkladech relevanci disertační teze ohledně souvislosti mezi spiritualitou hnutí a potenciálem k mezináboženským vztahům.“ (s. 16). Chápu-li to správně, pak cílem je sociologická analýza, výzkum určitého typu chování (nesený systémem hodnot) ovlivňující své prostředí. V daném případě jde o typ interakce, který autor označuje velmi nejasně jako mezináboženské vztahy, ale zdá se, že má primárně na mysli mezináboženský dialog. Šance na realizaci náboženského dialogu dává autor do souvislosti s povahou a okolnostmi vzniku hnutí. „Fakt, že jejich vztah k

¹ Srov. např. Yin, Robert. K. 2002. *Case Study Research. Design and Methods*. London: Sage.

mezináboženské problematice je utvářen paradigmatem vzniku a charakterem spirituality.“ (s. 112). Ano, ale dokazovat toto je vlamováním se do otevřených dveří. Co je na takovém zjištění překvapující. Ani seznam všech setkání Ch. Lubichové s představitel jiných denominací a náboženství nijak výrazněji neposílí banalitu takového poznatku. To, co by mohlo být zajímavé, je, co z původního impulsu přetrvává (v procesu institucionalizace), proč to přetrvává a co se mění. Pokud autor předpokládá, že pouze původní impuls definuje povahu jevu, pak se snad stačí podívat na dějiny církve, aby byl v takovém očekávání opatrnější.

- (8) Usiluje-li autor o sociologická vysvětlení a zasazení do kontextu, nelze v odborném textu sklouzávat po povrchu a povšechně pracovat s pojmy jako je globalizace, sekularizace, pluralizace a doufat, že čtenář jim intuitivně rozumí stejně. Autor usiluje o vědecký titul. Jinak řečeno, vysvětlit zkoumaný jev bez řádného teoretického rámce, ztěžuje čtenáři porozumění autorových záměrů. Postrádám teoretickou bázi, z níž autor vychází. V práci se objevují odkazy na globalizaci, sekularizaci, pluralizaci. Kromě krátkého odkazu na Bergera není jasné, které teoretické rámce autor tedy zastává a z nichž při své analýze zkoumaného jevu vychází. Variant teorií globalizace, sekularizace, pluralizace je víc než dost a mají odlišné konsekvence (např. U. Beck, I. Wallerstein, J. Meyer, N. Luhmann, R. Robertson). Jen v rámci globalizačních teorií jsou dva základní proudy, které odlišně předpokládají roli, vliv a pozici náboženství v tomto procesu (F. Lechner, M. Juergensmeyer, H. Küng atd.). Případně by bylo možné při uvažování o dopadech globalizace a role náboženství v něm využít koncepcí glocalizace (Peter Beyer). Užívání pojmů globalizace, sekularizace je tak v případě autora jen užíváním manter, které vyplňují prostor, ale nemají povahu analytické kategorie. Užití konceptu glocalizace by např. autorovi umožnilo lépe odlišit specifika globálních hnutí (Focolare) v lokálním prostředí (Česká republika). Protože takto, jak autor práci předložil, se jedná jen o obecné medailonky hnutí a ani případové studie možné rozdíly v prosazování a vlivu hnutí v jednotlivých oblastech neodliší. Analogicky to platí i pro práci s pojmy sekularizace. S velkou pravděpodobností autor vychází z výkladového modelu stojícím na sekularizační tezi, ale díky dovolávání se pluralizace jako důležitého jevu ovlivňujícího chování jednotlivých hnutí by latentně mohl být využíván výkladový model stojící na individualizační tezi. Každý model (a to tu ještě je model interpretující náboženství jako tržní model – Teorie racionální volby) má ale odlišné axiomy, teorie a očekávání.
- (9) Zjištění, že některé komunity/hnutí jsou vhodné pro mezináboženská dialog a některé ne, byť zabalováno pod nafukovací terminologii jako je „vlastní charisma“ a „spiritualita hnutí“, nepřináší žádný badatelský poznatek. To je banální zjištění, které se dalo očekávat. K čemu je takové zjištění?
- (10) V práci se objevují hodnotící soudy. Což je naprosto relevantní, pokud autor na základě faktů dokládá proč. Ale pokud se objeví a není jasné zdůvodnění, nemají své opodstatnění. Dva příklady za všechny: „V tomto smyslu není ideální, že některá hnutí příliš brzy usilují o získání kanonického uznání a právní fixace“ (s. 96). Proč je to špatně, autor by to mohl doložit na nějakém příkladu. Kdo říká, že je to špatně, autor? Proč? Nebo je to převzaté tvrzení od Faggioliho? Stejně tak když autor hovoří o dětských nemocech hnutí. Kromě toho, že není jasné, co se pod touto metaforou skrývá, není jasné, co jsou dětské nemoci (Snaha o brzkou institucionalizaci? Kdo rozhodne, že je brzká? Kdy je brzy? Po roce, deseti letech? Proč by to neměly hnutí zvládnout?)

- (11) Autor konstatoval, že se zabýval 23 hnutími. Práci by mohlo prospět, kdyby tato hnutí nejen rozřídil podle zvolené typologie, ale kdyby např. i kvantifikoval jejich poměr v českém kontextu a vyvodil např. jaké dopady a vliv to má/může mít na působení církve v České republice s ohledem na mezináboženský dialog. Případně, když autor dokládá, že tři z biskupů jsou (byli) součástí hnutí Focolare, a odkazuje na rozhovor s jedním z nich, proč neukázal, jaké to mělo konsekvence pro církve v České republice? Tento komentář nabízím autorovi jako podnět pro případná další zkoumání.

V. Závěr

Předloženou disertační práci **nedoporučuji** k obhajobě.

27. 8. 2020

Doc. PhDr. Jan Váně, Ph.D.,

Handwritten signature of Jan Vane in blue ink.